

---

sAMkhyaparibhAShA

సాంఖ్యపరిభాషా

Document Information

Text title : sAMkhyaparibhASA

File name : sAMkhyaparibhASA.itx

Category : major_works

Location : doc_z_misc_major_works

Transliterated by : Dhaval Patel drdhaval2785 at gmail.com

Proofread by : Dhaval Patel drdhaval2785 at gmail.com

Source : sAnkhyasaNgrahaH 1918

Latest update : August 28, 2021

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 24, 2024

sanskritdocuments.org

సాంఖ్యపరిభాషా

శ్రీగణేశాయ నమః ।

శ్రీదక్షిణామూర్తిగురుభ్యో నమః ।

స్వానుభవం యథామతి వ్యాఖ్యాస్యామః ।

ఓం నమో నారాయణాయ ప్రకృత్యై పురుషాయ చ ।

వేదాంతసారగుహ్యాయ సాంఖ్యతత్త్వస్వరూపిణే ॥ ౧॥

యోగినాం పరహంసానాం తత్త్వజ్ఞానార్థదర్శనమ్ ।

అన్యేషాం చ న దాతవ్యం మాయయా మోహితం జగత్ ॥ ౨॥

శబ్దశ్రోతా చ వ్యాజేన నిర్వాణార్థం చ కథ్యతే ।

యదా కశ్చిన్మహాభాగస్తస్య విశ్రాన్తికారకమ్ ॥

విభక్తిమత్ర యో పశ్యేత్తస్య జ్ఞానం చ దూరతః ॥ ౩॥

అథ గురుః ।

గురుయుక్త్యా ప్రసాదేన గ్రన్థగర్భావలోకనమ్ ॥ ౪॥

గురుశ్చ ద్వివిధః ప్రోక్తో వార్తికామ్నాయ ఏవ చ ।

వార్తికో భక్తిభావేన ఆమ్నాయో మూలకారికా ॥ ౫॥

కిన్తు -

బ్రాహ్మణస్త్రీశూద్రముఖోపాస్యా యే తే తు వార్తికాః ।

సంన్యాసాదిపారమృర్యేణ స ఆమ్నాయః ప్రకీర్తితః ॥ ౬॥

ఆదౌ శివస్తథా విష్ణుర్బ్రహ్మ వసిష్ఠ ఏవ చ ।

శక్తః పారాశరో వ్యాసః శుకో గౌడస్తథైవ చ ॥

గోవిందపాదపూజ్యేభ్యః శక్కురః శక్కురో పరః ।

ఇయం పరమృరా ప్రోక్తా గురోరామ్నాయసిద్ధిదా ॥ ౭॥

గురుర్గాయత్ర్యుపదేశో గురుశ్చోదరపోషకః ।

సద్గురుర్మోక్షదాతా చ గురోస్త్రివిధలక్షణమ్ ॥ ౮ ॥

మన్తాధ్యయనం చ వ్యాఖ్యానం కర్మతన్త్రాని చేటకాః ।
వైదికీ శిల్పవిద్యా చ శ్రీగురోస్తస్య ఉచ్యతే ॥ ౯ ॥

కార్యకారణతాం హిత్యా సమాధిః పూర్ణబోధకః ।
తారకో మోక్షదాతా చ సద్గురుస్తస్య ఉచ్యతే ॥ ౧౦ ॥

అథ శిష్యః ।

రిక్తకామం మనో ధృత్వా విశ్వాసం గురుభక్తిదమ్ ।
ఆశామోక్షం వినా నాస్తి తచ్ఛిష్యముద్ధరేద్గురుః ॥ ౧౧ ॥

భో భో స్వామిన్ కృపాసిన్దో ప్రార్థయిష్యామి తేఽధునా ।
తప్తసంసారదావాగ్నౌ ముక్తిం కురు దయానిధే ॥ ౧౨ ॥

విధివదధీతవేదవేదాఙ్గత్వేనాపాతతోఽరివలవేదార్థా ఆస్మిన్ । తథా చ
శ్రుతిః -

సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం గురుముపశ్రిత్య తమనుసరతి ॥

తద్ధి సమ్ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా ॥

ఉపదేక్ష్యన్తి తే జ్ఞానం జ్ఞానినస్తత్త్వదర్శినః ॥ ౧౩ ॥

'యజ్ఞాత్వా న పునర్మోహః ఇతి గీతాసు ।

భుక్తిమిచ్ఛసి చేత్తాత విషయాన్విషవత్త్యజ ॥

లోలుపః సాధుసజ్గస్య అత్యంతం సుఖమశ్నుతే ॥ ౧౪ ॥

ఇతి గురుపరమ్పరా ।

అథ సాంఖ్యసామ్ప్రదాయేన జ్ఞానమాహ । తత్ర ప్రథమం

సాధనచతుష్టయసమ్పన్నస్య ఇహాముత్రార్థఫలభోగవిరాగః । ద్వితీయం

శమదమాదిషట్కమ్ । తృతీయం నిత్యానిత్యవస్తువివేకః । చతుర్థం ముముక్షత్వం

మోక్షేచ్ఛా । కిన్తు ఇహ నామ స్రక్చన్దనవనితాదివిషయభోగవిరాగః । అముత్ర

నామ స్వర్గభోగాదిఅనిచ్ఛా । శమో నామ మనోనిగ్రహః । దమ ఇన్ద్రియనిగ్రహః ।

తితిక్షా శీతోష్ణాదిపరోత్కర్షసహనమ్ । సమాధానం సృష్ట్యాదిమాయావిలక్షణమ్ ।

శ్రద్ధా గురావధ్యాత్మశాస్త్రే రతిః । ఉపరమః కార్యకారణాతీతమ్ । నిత్య

ఆత్మా । అనిత్యా దృశ్యపదార్థాః । అతః పరం మోక్షేచ్ఛా ॥

ఇతి సాధనచతుష్టయమ్ ।

కమ్పలో ఖర్పరీ వేణుర్బుద్ధేస్త్రీవిధలక్షణమ్ ।

చిత్తక్షిప్తగతాయతాలీనతాభూమికాత్రయమ్ ॥ ౧॥

అథ భూమికా । విక్షేప్తా విషయపదార్థే రతిః । గతాయాతా సంశయాత్మికా ।
సులీనతా ప్రీతిరూపా తురీయా ।

అథ బుద్ధయః । గురుః శాస్త్రాదియుక్త్యా బోధయతి తథాపి శూన్యం

కమ్పలపేశీవత్ । సా అధికప్రకాశో న భవతి ఖర్పరచిద్వత్ ।

అనేకయుక్త్యా విస్తారయతి భగ్నవేణువత్ జలే తైలవత్ । తత్రాదౌ వైరాగ్యమ్ ।

తత్ర ప్రమాణం శ్రుతిః- న వాఽరే సర్వస్య కామాయ సర్వం ప్రీయం

భవత్యాత్మనస్తు కామాయ సర్వం ప్రీయం భవతి ఇతి ।

బృహదారణ్యకే 'త్యాగేనైకేన అమృతత్వమానశుః' । తత్రాదౌ శబలత్యాగః ॥

విష్టామూత్రం చ దుర్గ్లని కృమ్యుగారం చ నశ్వరమ్ ।

తత్సౌఖ్యమానినో మూఢా అహంమమేతిగర్వితాః ॥ ౧॥

కస్య మాతా పితా కస్య కస్య భ్రాతా సహోదరః ।

కస్య స్త్రీ కస్య పుత్రస్తు నరాణాం కర్మబద్ధనమ్ ॥ ౨॥

జాయాపత్యగృజక్షేత్రస్వజనద్రవిణాదిషు ।

ఉదాసీనసమం పశ్యేత్సర్వం వ్యర్థమివాత్మని ॥ ౩॥

స్త్రీణాం స్త్రీసజ్జీనాం సజ్గం త్యక్త్యా దూరత ఆత్మవాన్ ।

క్షమీ వివిక్త ఆసీనశ్చిన్దయేన్మామతన్నితః ॥ ౪॥

కాయారణ్యసమావిష్టో మనవ్యాప్త్రా మహాబలీ ।

భక్షతే సకలాంల్లోకాన్దేవానురగమానవాన్ ॥ ౫॥

జ్ఞానఖడ్గం దృఢం కృత్వా వైరాగ్యం భూమిశోధనమ్ ।

దుర్లభో యస్య సంగ్రామో కోఽసౌ శూరశ్చ ఆత్మవాన్ ॥ ౬॥

అథ శుద్ధత్యాగః ।

గ్రన్థమభ్యస్య మేధావీ జ్ఞానవిజ్ఞానతత్పరః ।

పలాలమివ ధాన్యార్థీ త్యజేద్గ్రన్థమశేషతః ॥ ౭॥

పదమిచ్చసి బ్రహ్మాత్వం తదా విజ్ఞానతః శ్శుణు ।

సర్వార్థేషు చ వైరాగ్యం సర్వభూతేషు చాత్మతా ॥ ౮॥

ముక్తిమిచ్చసి చేత్తస్తు విషయాన్విషవత్త్యజ ।

క్షమార్జవదయాతోషనత్యం పీయూషవద్భజ ॥ ౯ ॥

మనసా ధ్యాయతే యోగీ కృపణస్తు ధనం యథా ।
మనసా యేన పిత్యా చ తేన జిత్వా జగత్త్రయమ్ ॥ ౧౦ ॥

విహాయ కామాన్యః సర్వాన్పుమాంశ్చరతి నిస్పృహః ।
నిర్మమో నిరహంకారః స శాన్తిమధిగచ్ఛతి ॥ ౧౧ ॥

అకింఛనశ్చ దాన్తశ్చ శాన్తశ్చ సమమానసః ।
స లింగాశ్రమం త్యక్త్వా చరేదవిధిగోచరః ॥ ౧౨ ॥

దేహే చ శ్శృణు తం తాత గుప్తప్రకటలక్షణమ్ ।
దశగుప్తకరం మోక్షద్వాదశం సహజస్థితిః ॥ ౧౩ ॥

నిరపేక్షం మునిం శాన్తం నిర్వైరం సమదర్శనమ్ ।
అనువ్రజ్యామహం నిత్యం పూయయేదజ్ఞీరేణుభిః ॥ ౧౪ ॥

కదా శమ్భో భవిష్యామి కర్మనిర్మూలనక్షమః ।
ఏకాకీ నిస్పృహః శాన్తో పాణిపాత్రో దిగమృదః ॥ ౧౫ ॥

సర్వధర్మాన్పురిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ ।
అహం త్వాం సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః ॥ ౧౬ ॥

నిరాలంబుపదం ప్రాప్య చిత్తే తత్ర లయం గతే ।
నివర్తన్తే క్రియాః సర్వాః స యోగీ నిర్గుణః పరః ॥ ౧౭ ॥

విషయేన్ద్రియకారణమాకర్షచిత్తవిభ్రమః ।
యథా బహుసపత్నీనాం లుఠన్తి పతిమేకతః ॥ ౧౮ ॥

సాధు సాధు శ్శృణు స్వార్థమస్థియన్త్రాచ్ఛ దూరతః ।
అస్య భాగకృతా లోకే మమత్వం శ్వానవత్కృతమ్ ॥ ౧౯ ॥

శ్శృణు తాత ద్వయం త్యాజ్యమాశా భేదస్తథైవ చ ।
ఆశయా దీనతాం కృత్వా భేదశ్చ భేదవర్ధనమ్ ॥ ౨౦ ॥

రోదనహాస్యకాఽఽనేన పిశాచస్థితిమాశ్రయేత్ ।
అస్య సంగం సదా త్యజ్య భవ చిన్మాత్ర సర్వదా ॥ ౨౧ ॥

ఛాయాకార్యం యథా నాస్తి తథైవాయం హి దేహకః ।
తత్త్వం గృహారసం త్యజ్య పరమాం స్థితిమాశ్రయ ॥ ౨౨ ॥

గోషపదం పృథివీ మేరుః స్థాణురాకాశముద్రికా ।
 తృణం త్రిభువనం రామ వైరాగ్యాలంకృతా కృతిః ।
 మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే ॥ ౨౩॥

ఇతి వైరాగ్యమ్ ॥

అథ భక్తిద్వారా చతుర్విధా ముక్తిః ।
 వేదాక్షరాణాం సాయుజ్యం సరూపతాం సలోకతామన్నతే ॥

ప్రథమం చిత్తశుద్ధిం చ మానసం పూజనద్వయమ్ ।
 తృతీయం చ సదా ధ్యానం వ్యాపకం చ చతుర్థకమ్ ॥ ౧॥

పశ్చాదమం తు నిరాలంబం మోక్షభూమిర్వృథాక్రమమ్ ।
 యత్నేన సాధయేన్మర్త్యో తస్య ముక్తిర్న సంశయః ॥ ౨॥

జపానుష్ఠానయోర్ద్వారా చిత్తశుద్ధిర్విధీయతే ।
 పశ్చాచ్ఛత్రుర్విధా ముక్తిః శృణు సాధు ద్విజోత్తమ ॥ ౩॥

మానసే లోకసంప్రాప్తిస్తత్సదా చ సమీపతా ।
 తథా తస్య స్వరూపం చ నిరాలంబేన శాశ్వతమ్ ॥ ౪॥

యే యే యాన్ యాన్ యజన్తేవాంస్తే చత్వారమోక్షగాః ।
 ఆత్మజ్ఞానం వినా మోక్షో న భవేత్సచ్చిదాత్మని ॥ ౫॥

కిన్తు -

మానసం నామ ఆసనస్థాం సావయవమూర్తిం ధ్యాయేత్ । నివాతదీపవత్స్వస్థం
 యథాబుద్ధ్యా షోడశోపచారైః పూజయేత్ । తస్య గచ్ఛతస్త్రిష్ఠతశ్చ న
 సమీపావభాసః । స ఏవ సర్వభూతస్థం స్వరూపం పశ్యతి । తతః సావకాశమివ
 భాసతే సా సాయుజ్యతా ।

ఇతి చతుర్విధా ఉపాసనా ముక్తిః ।

అథాద్వైతభక్తిః ।

సర్వేశ్వరమయం భక్తిర్జ్ఞానం చాభేదదర్శనమ్ ।
 నిరపేక్షం చ వైరాగ్యం ముక్తం నిర్విషయం మనః ॥ ౧॥

కిన్తు చాణ్డాలాదిబ్రహ్మపర్యంతం సర్వభూతేషు ఈశ్వరరూపం భావయేత్ ।
 యథార్థం షోడశోపచారేణ పూజయేత్ । సా భక్తిః న తు ప్రతిమా ।
 బ్రహ్మాదిపిపీలికాపర్యంతం స్వశరీరవదభేదం జ్ఞాత్వా తజ్ఞానం

పరదేహాహింసదేహావయమేకీకృత్య సర్వత్ర ఏకమేవ పిణ్డమవధారయేత్
బ్రహ్మాదిస్థావరపర్వస్తమిహాముత్ర నిరాశా । ముక్తి నామ వృత్తిశూన్యమ్ ।
తత్ర ప్రమాణమ్ -

సర్వభూతేషు యః పశ్యేద్భగవదాభావమాత్మనః ।
భూతాని చ భవత్యాత్మలేషభాగవతోత్తమః ॥ ౨॥

యదా భూతపుథకాభవమేకస్థమనుపశ్యతి ।
తత ఏవ చ విస్తారం బ్రహ్మ సమ్పద్యతే తదా ॥ ౩॥

ప్రజహాతి యదా కామాన్ సర్వాన్పార్థ మనోగతాన్ ।
ఆత్మన్యేవాత్మనస్తుష్టః స్వపతః స న ఖిద్యతే ॥ ౪॥

గీతాసు ।

బ్రహ్మాదిస్థావరాస్తేషు వైరాగ్యం యద్ధి జాయతే ।
యథైవ కాకవిష్టాయాం వైరాగ్యం తద్ధి నిర్మలమ్ ॥ ౫॥

ఇతి అద్వైతభక్తిః ।

అథ వివేకజ్ఞాననిర్ణయః ।
ఆక్రోధవైరాగ్యజితేంద్రియత్వం క్షమాదయాశానిజనప్రియత్వమ్ ।
నిర్లోభదాతా భవముక్తిహేతురానస్య చిహ్నం దశలక్షణాని ॥ ౧॥

కర్మ అధ్యాత్మతత్త్వం చ బ్రహ్మజ్ఞానమతః పరమ్ ।
ఇన్ద్రం చత్వారి వాచ్యార్థమాత్మలక్షం సుఖావహమ్ ॥ ౨॥

కర్మజ్ఞానీ భవేజ్జీవః పురుషోఽధ్యాత్మసంజ్ఞకః ।
ఈశ్వరస్తత్త్వవేత్తా చ సర్వం బ్రహ్మేతి బ్రహ్మతా ॥ ౩॥

వర్ణాశ్రమం చ ధర్మం చ హోత్రాదికర్మతత్పరాః ।
భజనం సర్వభూతేషు జ్ఞానం చ కర్మసజ్జితమ్ ॥ ౪॥

వైరాగ్యాధ్యాత్మశాస్త్రం చ యస్య మాయా వినిర్గతా ।
జిజ్ఞాసా మననాధ్యాసం జ్ఞానమధ్యాత్మసంజ్ఞితమ్ ॥ ౫॥

ఆరోగ్య ధర్మసాంఖ్యాదిధర్మకర్మక్రియావిధిః ।
తదర్థవ్యతిరేకేణ తత్త్వజ్ఞానం తదోచ్యతే ॥ ౬॥

సమాధిశబ్దవాక్యార్థం బ్రహ్మకారతయా వృత్తిః ।
ఏకాకీ నిస్పృహః శాన్తో బ్రహ్మజ్ఞానం తదోచ్యతే ॥ ౭॥

వాచో యస్మిన్నివర్తనే లింగం గలితసర్వధీః ।
 స్వయమేవ స్వరూపస్థం స్వమివ స్వం విరాజతే ॥ ౮॥
 ఉక్తాచారవిహీనస్య స్వబుద్ధిర్వర్తతేఽఖిలమ్ ।
 ద్రవ్యాదివిషయస్వార్థాన్స జీవో నీచశబ్దితః ॥ ౯॥
 సదాచారరతో నిత్యం ద్వన్ద్వాస్తీతశ్చ నిస్పృహః ।
 శుష్కఞ్చాప్యశనం చైవ పురుషస్తస్య ఉచ్యతే ॥ ౧౦॥
 దణ్ణకాశాయమాత్రం చ కామక్రోధవిపరీతః ।
 భ్రమరీభుక్తసంతోషమీశ్వరస్తస్య ఉచ్యతే ॥ ౧౧॥
 దిగ్వాసం చ స్వసంవేద్యమానన్తం స్వపరం న హి ।
 పాణిపాత్రే చ యద్భుంక్తే స బ్రహ్మ రాజతే మహీమ్ ॥ ౧౨॥
 దేహాన్నితం సదాకాలం వర్ణాశ్రమవివర్జితమ్ ।
 యత్కృతం తత్సదాచారమాత్మారామో విరాజతే ॥ ౧౩॥
 ఇతి
 అథ ధర్మశాస్త్రే-
 అనిష్టమిష్టమిశ్రం చ త్రివిధం కర్మణః ఫలమ్ ॥
 పశుమిశ్రస్తథా జ్ఞానీ సిద్ధజ్ఞేయం చ పశ్చాకమ్ ।
 పత్తైర్లక్షణసంయుక్తం వృత్తిభేదేన కథ్యతే ॥ ౧౪॥
 ఉక్త్వా ఉక్త్వా చ కార్యేణ ద్రవ్యం చ సాధయేత్తతః ।
 శిశ్నోదరరతాః స్వార్థం సత్పశోర్లక్షణం స్మృతమ్ ॥ ౧౫॥
 యుగాచారేణ వర్తన్తే సంమతం వర్ణమాశ్రమమ్ ।
 ఆత్మస్వార్థం న జానాతి స మిశ్రం లక్షణం స్మృతమ్ ॥ ౧౬॥
 వేదశాస్త్రార్థసర్వజ్ఞో ఉక్తాచారశ్చ తత్పరః ।
 యథోక్త్వా చ వదేద్వాక్యం స జ్ఞానీ లక్షణోచ్యతే ॥ ౧౭॥
 కార్యం చ అన్యథాకర్తుం యద్వక్తుం తత్తు సాధయేత్ ।
 సశ్చోత్థార్థాన్వదేత్పాజ్ఞః స సిద్ధిర్లక్షణోచ్యతే ॥ ౧౮॥
 కార్యకారణకర్తృత్వం విహాయ విచరేన్మహీమ్ ।
 స్తునాదపీ నికామి చ ఆనన్దం జ్ఞేయలక్షణమ్ ॥ ౧౯॥

ఇతి నిర్వేదజ్ఞాననిర్ణయః ।

దేహవర్ణాశ్రయా ధర్మా కల్పనావేదనిర్మితాః ।

తా హి నిర్మోకవత్త్యాజ్ఞాః సోఽహమేకో నిరజ్ఞానః ॥ ౨౦ ॥

తస్మాజ్ఞానాత్తు కైవల్యమిత్యాదిశ్రుతేః జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణీతి గీతా ।

పరోక్షం శాస్త్రీయజ్ఞానమపరోక్షం చ శాశ్వతమ్ ।

ప్రథమం జన్మకర్మాణి ద్వితీయం సచ్చిదాత్మకమ్ ॥ ౨౧ ॥

ఉత్పత్తిస్థితిసంహారభూతం భూతేషు యుజ్యతే ।

ఆత్మా చ తత్ర సాక్షీ చ జగద్ద్రష్టా చ సూర్యవత్ ॥ ౨౨ ॥

భూతాదివ్యక్తిరూపం చ అచరం చరమేవ చ ।

తదన్వజాలవత్ప్రశ్యేద్యథా ను వీచివజ్జగత్ ॥ ౨౩ ॥

కల్పనాబద్ధజన్తుశ్చ సదా జల్పతి దోషవత్ ।

వపుర్నృత్యతి రథ్యాయాం యావత్ప్రతతి భూతలే ॥ ౨౪ ॥

జనో బాలపిశాచత్వం కిం లజ్జాయోగివృన్దినామ్ ।

జల్పన్తి వివిధా వాచో కిమర్థం సుఖదుఃఖయోః ॥ ౨౫ ॥

అస్తి భాతి ప్రియం స్థిరమస్థిరం నామ రూపకమ్ ।

చత్వార ఈషణా త్యాజ్ఞాః సోఽహమేకో నిరజ్ఞానః ॥ ౨౬ ॥

మాతృకాధ్వనిరూపా చ వర్తతే విశ్వమాయయా ।

జానీహి తత్ర తన్నాదం వ్యర్థోఽర్థః ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౭ ॥

అమనస్సు సదా దేహో యథా గ్రామో వినా జనాత్ ।

బ్రహ్మాద్యోఽపి న కర్తవ్యః స పశుశ్చాత్మఘాతకః ॥ ౨౮ ॥

ఉత్తమా చ లయే లీనా ధ్యానధారణమధ్యమాః ।

అధమా ప్రతిమాపూజా గీతనృత్యం ధమోధమః ॥ ౨౯ ॥

స్నానం మనో మలత్యాగః శౌచమిన్ద్రియనిగ్రహః ।

అభేదదర్శనం జ్ఞానం ధ్యానం నిర్విషయం మనః ॥ ౩౦ ॥

స్థూలపేశివత్ ప్రత్యక్షం లింగం వన్ద్యం యథా స్త్రియః ।

మనసాత్మైకరూపేణ స్వయం బ్రహ్మ సనాతనమ్ ॥ ౩౧ ॥

శ్రుతిస్మృత్యర్థపూర్ణం చ సమాధేశ్చిత్తసౌరభమ్ ।

యావద్దేహాభిమానం చ తావత్సో నిష్ఫలా క్రియాః ॥ ౩౨ ॥

సంసారకర్మ ఆసక్తో బ్రహ్మోహమితి మన్యతే ।
కర్మబ్రహ్మోభయభ్రష్టస్తం త్యజేదన్త్యజం యథా ॥ 33॥

సమాధేర్విక్షేపో యస్య నానాయుక్తిప్రకారకః ।
యావద్దేహాలయం నైతావన్తో మోహకారకాః ॥ 34॥

ఏకోసౌ యోగవాసీ చ ద్వయం గ్రామస్తథైవ చ ।
తృతీయం నగరం చైవ మన్యే యద్వనవాసినామ్ ॥ 35॥

వేదశాస్త్రపురాణాని నానాయుక్తిం చ వల్లనా ।
వ్యవసయాత్మికా బుద్ధిర్న తు సాధనరూపకా ॥ 36॥

అలోడ్య చతురో వేదాన్ సర్వశాస్త్రాణి సర్వదా ।
యో వై తత్త్వం న జానాతి దర్శిపాకరసం యథా ॥ 37॥

శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ఠాతో స్నాయాత్స పరమే యది ।
శ్రమస్తస్య శ్రమఫలం హ్యాధేనురివ రక్షకః ॥ 38॥

ఆకాశదర్పణే యస్మిన్యజ్జగద్భాసతేఽఖిలమ్ ।
తస్సర్వం బ్రహ్మరూపం చ మాయామయవిచేష్టితమ్ ॥ 39॥

యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ ।
యస్యాం జాగర్తి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః ॥ 40॥

నాహం దేహో న చ ప్రాణో నేన్ద్రియాణి తథైవ చ ।
న మనో హస్త బుద్ధిశ్చ నైవ చిత్తమహజ్కృతిః ॥ 41॥

నాహం మనుష్యో న చ దేవ యక్షో న బ్రాహ్మణః క్షత్రియవైశ్యశూద్రః ।
న బ్రహ్మచారీ న గృహీ వనస్థో భిక్షుర్న చాహం నిజబోధరూపః ॥ 42॥

కార్యకారణచేష్టా చ త్రివిధం కల్పనాకృతమ్ ।
మనోహజ్కృరసంయుక్తం వ్యర్థం చ శబ్దమాలికా ॥ 43॥

శబ్దే శబ్దస్య జ్ఞానార్థం యోగీ వదతి నిస్సృహః ।
యథా వాద్యేషు నాదశ్చ పారతస్యేణ వర్తతే ॥ 44॥

యోగీ చ సర్వకార్యాణి వర్తతే దేహకర్మణి ।
కౌమారం క్రీడనం చైవ సర్వం మిథ్యైవ కారణమ్ ॥ 45॥

యద్యావత్క్రియతే జన్తుః స్వగృహే రాజతే పుమాన్ ।

యో యో యస్య యథా భావస్తత్తతేషాం చ సౌఖ్యతా ॥ ౪౬ ॥

తత్కామోపచేష్టితమ్ సర్వం వృథా భవతి ఆయతో ।

న చాస్య క్రియా కాచిన్నేహ నానాస్తి కర్షణిత్ ॥ ౪౭ ॥

అహం చేష్ట ఇతో దేహీ సర్వకర్మసు చేష్టతే ।

ఇతి జ్ఞానం విజానీయాద్యజ్ఞానం స్మరణేన హి ॥ ౪౮ ॥

తడాగః పూర్ణతో యేన యద్దాతుం బలం రాజతే ।

కించిచ్ఛిద్రేణ ఆద్యం చ మనసాత్మోదకక్రియాః ॥ ౪౯ ॥

బంధం విహాయ పూర్ణాని కుర్వన్తు స్వస్థమానసమ్ ।

యే హి యుక్తిం సదాభ్యాసాత్స వై జ్ఞానోత్తమోత్తమః ॥ ౫౦ ॥

దేహాదీసర్వకర్మాణి జ్ఞానాజ్ఞానేషు జ్ఞాయనే ।

సోఽహం చిన్మాత్రరూపేణ జానీహి బ్రహ్మలక్షణమ్ ॥ ౫౧ ॥

అహం మూర్ఖమహం జ్ఞాతా యో ధర్మః ప్రతిపాద్యతే ।

సోఽహం చిన్మాత్రరూపేణ జానీహి బ్రహ్మలక్షణమ్ ॥ ౫౨ ॥

భిద్యతే హృదయగ్రన్ధిశ్చిద్యన్తే సర్వసంశయాః ।

క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి యస్మిన్ దృష్టే పరావరే ॥ ౫౩ ॥

జగద్యిలక్షణం బ్రహ్మ బ్రహ్మణోఽన్యన్న కిఞ్చన ।

బ్రహ్మణ్యాభాతి చిన్మిథ్యా యథా మరుమరీచికా ॥ ౫౪ ॥

జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః ।

న చాస్తి కిఞ్చిత్కర్తవ్యమస్తి చేన్న స సత్త్వవిత్ ॥ ౫౫ ॥

న త్వం విప్రాదికో వర్ణో నాశ్రమీ నాక్షగోచరః ।

అసంక్షోఽసి నిరాకారో విశ్వసాక్షీ సుఖీ భవ ॥ ౫౬ ॥

దేహాభిమానగలితే విదితే చ చిదాత్మని ।

యత్ర యత్ర మనో యాతి తత్ర తత్ర సమాధయః ॥ ౫౭ ॥

ఆత్మైకభావనిష్ఠస్య యా యా చేష్టాస్తదర్చనమ్ ।

యో యో జల్పః స సంమన్తస్తద్ధ్యానం చ నిరీక్షణమ్ ॥ ౫౮ ॥

న సంకల్పవికల్పస్య న లీనోపాధివాసనాః ।

నిజస్వరూపే నిర్మగ్నః స యోగీ పరతత్త్వవిత్ ॥ ౫౯ ॥

దేహాదిసర్వేన్ద్రియాణి సత్తామాత్రేణ చేష్టతే |
 యథా దీపే ప్రపంచస్య చుంబకం లోహమేవ చ || ౬౦||
 దేహద్వయం తథా నామ వర్ణాశ్రమా చ వ్యర్థతా |
 మహిఆకాశబ్రహ్మహమలమేతత్సమాధినా || ౬౧||
 అవ్యక్తస్య కథం ధ్యానం వ్యాపకస్య విసర్జనమ్ |
 అమూర్తస్య కథం పూజా స్వయం బ్రహ్మ సనాతనమ్ || ౬౨||
 ఫలస్య కారణం పుష్పం ఫలే పుష్పం వినశ్యతి |
 జ్ఞానస్య కారణం కర్మ జ్ఞానే కర్మ వినశ్యతి || ౬౩||
 కిం కరోమి క్వ గచ్ఛామి కిం గృహ్లామి త్యజామి కిమ్ |
 ఆత్మనా పూరితం సర్వ మహాకల్పాంబునా యథా || ౬౪||
 భూతాదివ్యక్తిరూపం చ అచరం చరమేవ చ |
 తదిన్ద్రిజాలవత్పశ్యేద్యథాముబ్బవీచివజ్జగత్ || ౬౫||
 శబ్దభాగద్వయం కృత్వా వ్యర్థో జ్ఞానార్థయోగినమ్ |
 కదాచిద్వక్తుం జ్ఞానార్థం వ్యర్థో వక్తుం న శక్యతే || ౬౬||
 గర్వం నో వహతే న నిన్దన్తి పరాన్నో భాషతే నిష్ఠురం
 ప్రోక్తం కేనచిదప్రియం చ హసతే క్రోధం చ నాలమ్భతే |
 శ్రుత్వా కావ్యమలక్షణం పరకృతం సన్తిష్ఠతే మూకవ-
 ద్దోషాన్నాదదతే స్వయం న కురుతే చైతత్సతాం లక్షణమ్ || ౬౭||
 బీజమధ్యే యథా వృక్షం వృక్షమధ్యే చ బీజతా |
 వ్యాప్యవ్యాపకసర్వాత్మా స పృథక్ వైవ దృశ్యతే || ౬౮||
 ఏకాత్మా సర్వభూతేషు బన్ధమోక్షః కథం ద్విధా |
 జన్మసంస్కారయోగేన భిన్నత్వం వర్తతే సదా || ౬౯||
 ప్రతిబిమ్బయథోపాధిం దీర్ఘస్థిర్యక్ చ వర్తులమ్ |
 తస్మాద్విలక్షణో జీవః కథమేకం భవిష్యతి || ౭౦||
 యథా యోనిస్తథాచారపూర్వకర్మానుసారతః |
 తత్తజ్ఞానాధికారేణ ద్వివిధా బన్ధమోక్షయోః || ౭౧||
 యథాయమలముత్పత్తిం ప్రారబ్ధం వివిధాకృతమ్ |
 తథైవ సుఖదుఃఖాని కథం భవతి ఏకతా || ౭౨||

ద్రవ్యం న భక్షయేత్ప్రాజ్ఞః స్వద్రవ్యం వైవ పోషయేత్ |
సన్నుష్టః సర్వదా నిత్యం స నరో జ్ఞానవాన్భవేత్ || ౭౩||

శరీరం నశ్వరం సర్వం సమృద్ధః కిన్తు శాశ్వతః |
వయసా సూత్రమార్గేణ యథా స్థానేషు గచ్ఛతి || ౭౪||

యథా పరగృహే వాసో మార్గస్థం కురుతే సదా |
తదైవ సుఖదుఃఖేన న స్పృశేత్ జ్ఞానినో నరః || ౭౫||

నటీ చ నటనాట్యం చ నానాక్రీడా చ రజ్జునమ్ |
అహం ప్రత్యయజానాతి తదైవ జ్ఞో సదా నరః || ౭౬||

ఇతి జ్ఞాననిర్ణయః |

అథ శ్రోతా ఉవాచ |

ఇదం కిం దృశ్యతే కేన కథం జాతమ్ ?

తం హోవాచ-

ప్రథమ అనాదివస్తు చైతన్య ఆత్మా | తన్య స్ఫురణం జాతం స ఇమమేవాత్మానం
ద్విధా పాతయేత్తతః |

పతిశ్చ పత్నీ చాభవతామితి బృహదారణ్యే |

తత్త్వమసీతి యస్మిన్ త్రిపదాని భవన్తి | తత్ త్వం అసి | బ్రహ్మహమసీతి

సకలబ్రహ్మాండం నిశ్వసితమ్ | అథ తత్సర్వం త్వమేవ | ఇదమాశ్చర్యమ్ |

తర్హి చిత్త ఏకాగ్రమ్ అతిసూక్ష్మతరం కురు | పరమర్థమిత్సుక్తమ్ | ఆత్మాఽయం

గురురచలధర్మవ్యాపకత్వాదితి | అథ-

అన్యః పఙ్గురసగ్నే చ సగ్గాత్కర్మ ప్రతిష్ఠితమ్ |

యత్ర పఙ్గుస్వతంత్రత్వం తత్రాన్ధో నిఃఫలో భవేత్ || ౧||

అన్ధాతీతం భవేత్పఙ్గురచలం చ సనాతనమ్ |

సబాహ్యోభ్యంతరం భూతం యథాకాశం చ దృశ్యతే || ౨||

కిన్తు మాయా అన్ధా అవివేకిత్వాత్ | ఉభయోరేకీభూత్వా మిథ్యా జీవేశ్వరో వ్యాజేనాపి
బ్రహ్మాణ్ణయోః | సృష్టినిర్మితాః |

తస్మాన్నాయాపరిత్యాగేన స్వయమేవ చిదాకాశే చ వర్తతే |

తత్ర ప్రమాణం శ్రుతిః | ఆకాశ ఆత్మా ఖం బ్రహ్మ |

అథ జీవేశ్వరయోర్లక్షణమ్ | తత్ర ప్రమాణం శ్రుతిః | ద్వా సుపర్ణా

సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే | తయోరన్యః పిప్పలం
 స్వాద్వత్త్వనశ్చన్నన్యో అభిచాకశీతి | అథ వేదేతి | కార్యోపాదిచైతన్యం
 జీవశబ్దవాచ్యమ్ | కారణోపాధిచైతన్యమ్ ఈశ్వరశబ్దవాచ్యమ్ |
 కార్యోపాధిరయం జీవః కారణోపాధిరీశ్వరః |
 కార్యకారణతాం హిత్యా పూర్ణబోధో విధీయతే || 3 ||

తత్ర కార్యం నామ అహంకారాదిసృష్టివ్యాపారః కారణం నామ సాక్షీ
 హ్యన్తఃస్ఫురణమ్ | ఇతి వేదాన్తే |
 ఉపద్రష్టానుమంతా చ భర్తా భోక్తా మహేశ్వరః |
 పరమాత్మేతి చాప్యక్తో దేహేఽస్మిన్నురుషః పరః || ౪ ||

ఇతి ఈశ్వరః |
 పురుషః ప్రకృతిస్థో హి భుక్త్యై ప్రకృతిజాన్ గుణాన్ |
 కారణం గుణసంయోగోఽస్య సదసద్యోనిజన్మసు || ౧ ||

ఇతి జీవః |
 ముఖాభాసకో దర్పణే దృశ్యమానో
 ముఖత్వాప్యథక్ తే న హి వాఽస్తి వస్తు ||

చిదాభాసకోఽధీశజీవోఽపి తద్వత్
 స నిత్యోపలబ్ధిస్వరూపోఽహమాత్మా || ౧ ||

ఇతి హస్తామలే | సలిల ఏకో ఇష్టాద్వైతో భవతి | ఇతి బృహదారణ్యే | తథా
 బిష్పప్రతిబిష్పన్యాయేన జీవేశ్వరో కల్పితౌ | తజ్జీవస్య మోక్షసాధనమాహ
 కర్మపరం అహరహః సన్ధ్యాముపాసితా యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ |
 జ్యోతిష్టోమా స్వర్గకామో యజేత్ | ఓమితి బ్రహ్మ | ఓమితీద ఓం సర్వమ్ |
 ఓమిత్యగ్నిహోత్రమనుజానాతి |

ఇతి కర్మ |
 అథ జ్ఞానపరమ్ | న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః
 |

ప్రథమమాయాశబలసృష్ట్యాదిపుత్రకలత్రద్రవ్యాద్విలక్షణః | ద్వితీయం
 స్థూలసూక్ష్మాదిశరీరస్య విలక్షణమ్ | తృతీయం కేవలమోక్షసంకల్పః |
 యథా శుకనాలకాన్యాయేన మిథ్యారజుసర్వే భ్రమమాణే సతి తస్య
 మోక్షసాధనమాహ | తత్ర జీవస్వరూపం లక్షణం దృష్టినమ్బుధేన
 సూర్యప్రభయా ప్రతిభాతి తద్వాసనా మహాధృది గ్రస్తిః |

ఇతి జీవలక్షణమ్ ।

జీవస్య మోక్షకామాయ త్రివర్గం చ పురా కృతమ్ ।

కర్మ పాతజ్జాలిం సాంఖ్యం తత్సమానేన కథ్యతే ॥ ౧॥

పంచభూతాత్మికా పూజా విధిరేష సమాశ్ంబు ।

త్రయం కర్మ పూజాయోగ్యం వా యో పాతజ్జాలే స్మృతః ॥ ౨॥

ద్వయం దేహాభిమానేన ఏకం నాహం చ సాంఖ్యతా ।

అహం నాహం ద్వయం శబ్దబంధమోక్షం చ కారకమ్ ॥ ౩॥

తథా చ శ్రుతిః । అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసా । అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా ।

పూర్వపూర్వశ్రుతియుక్త్యానుభవాభాసానాముత్తరోత్తరశ్రుతియుక్త్యానుభవాభాసబోధదర్శనాత్

।

సామాన్యశాస్త్రం స్యాన్నూనం విశేషో బలవాన్భవేత్ ।

పరేణ పూర్వబాధో వా ప్రాయశో దృశ్యతామిహ ॥ ౪॥

ఇతి వేదాస్తే కర్మపరమ్ । జ్ఞానాదేవ తు కైవల్యమిత్యాదిశ్రుతేః ।

న హి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్రమిహ విద్యతే ।

జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణి ।

ఉదరాః సర్వ ఏవైతే జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్ ।

ఇతి జ్ఞానపరమ్ ।

అథ వేదోక్తకర్మయోగః ।

వర్ణాశ్రమం చ ధర్మం హ వేదాదివిధిపూర్వకమ్ ।

తచ్చ సాధ్యమసాధ్యం వా జన్మకర్మఫలప్రదమ్ ॥ ౧॥

జ్యోతిష్టోమే భవేత్సర్గః శ్రోతా స్యాదితి కర్మణి ।

నిషేధవిధినిఘ్నాని న భవన్మోక్షసిద్ధిదమ్ ॥ ౨॥

జపానుష్ఠానయోర్ద్వారా దేవతానుగ్రహో భవేత్ ।

తత్సకాశాదభవేత్ సిద్ధిశ్చైతన్యోపాధివర్జితా ॥ ౩॥

తత్ర భూతపూజా । పార్థివస్థావరాదితీర్థయాత్రా అగ్నిహోత్రజ్వాలాముఖీయాగాది ।

ఆపః గగ్గాయాః వైమిషారణ్యాదిజలపూజా । తథా చ-

సంహితా బ్రాహ్మణారణ్యం ద్వన్ద్వదీక్షా నిఘణ్ణకమ్ ।

జ్యోతిషం చ నిరుక్తం చ దశగ్రన్థాని సూత్రకమ్ ॥ ౪॥

ఏకయా లిఙ్గగ్రన్థ్యా చ బద్ధ్యతే సకలం జగత్ ।

దశగ్రన్థ్యా యదా బద్ధో తస్య ముక్తిః కథం భవేత్ || ౫ ||

ఏవం పఠతి వేదానాం హంకారం పిణ్ణపోషణమ్(?) |
ఏతేజ్ఞానపరం జ్ఞాత్వా స ముక్తో నాత్ర సంశయః || ౬ ||

కిన్తు-

సంహితా కార్యచ్ఛన్దం చ దృశ్యబ్రహ్మేతి బ్రాహ్మణమ్ |
సభమారణ్యమాశ్రిత్య ఛన్దమ్బ్రహ్మీస్మి వాక్యతా(?) || ౭ ||

మన ఆదిరోధనం శిషా నిఘణ్ణం వృత్తిధారణమ్ |
వివేకం జ్యోతిషం చైవ మమేదం సూర్యముచ్యతే || ౮ ||

నిరుక్తం సంశయచ్ఛేద్యం సూత్రపాఠం చ జ్ఞానధీః |
అన్నోపాధిశ్చ వేదాద్యా యస్తం వేద స వేదవిత్ || ౯ ||

అస్యార్థః | సంహితా నామ స్వహితమ్ | కార్యకారణాతీతం న తు కర్మవోదనా |
బ్రాహ్మణం నామ సర్వస్వం బ్రహ్మైవ న తు యాగాది | ఆరణ్యం నామ నభలక్ష్యం న
తు ఆరణ్యరోదనమ్ | ఛన్దో నామ బ్రహ్మీస్మితి స్మరణం న తు పిశాచవచ్ఛలనమ్ |
శిషా నామ శాసనం మన ఆదిధారణా న తు పాఠః నిఘణ్ణం నామ
కాఠిన్యం వృత్తిసావధనతా న తు దేశాన్తరమ్ | జ్యోతిషం నామ వివేకత న
తు గణకాదివ్యాపారః | సూత్రం నామ అభేదానుసన్ధానం న తు కర్మప్రేరణా |
నిరుక్తం నామ సంశయచ్ఛేద్యం న తు వేదార్థప్రాణిః | సూత్రపాఠం నామ
జ్ఞానదృష్టిః | న తు వ్యాకరణబలమ్ |
ఏతజ్ఞానం పరం జ్ఞానమన్యత్సంసారపోషణమ్ |
ఇతి వేదోక్తకర్మయోగః | ప్రమాణం వేదాక్షరాణాం సాయుజ్యం సరూపతాం
సలోకతామశ్చుత ఇతి శ్రుతేః ||

అథ పాతజ్ఞులహరయోగః |

అథ పాతజ్ఞులయోగం కథయత్యజ్ఞాని వై క్రమాత్ |
దేహసాధ్యం భవేన్నోక్షం తజ్ఞానం సాధనం శ్శృణు || ౧ ||

తత్ర హంసోపనిషది- గుదమవష్టభ్యాధారాద్వాయుముత్థాప్య స్వాధిష్ఠానం
త్రిప్రదక్షిణీకృత్య మణిపూరకం గత్వా అనాహతమతిక్రమ్య విశుద్ధే
ప్రాణాన్నిరుద్ధ్య ఆజ్ఞామను బ్రహ్మారన్ధ్రం ధ్యాయేత్ | తత్ర నాదమనుభవతి
చిణ్ణితి ప్రథమః ౧ చిణ్ణిచిణ్ణి ౨ ఘణ్ణా ౩ శబ్ద ౪ తస్త్రి ౫ తాల ౬ వేణు ౭
భేరి ౮ మృదంగ ౯ మేఘ ౧౦ నవమం త్యాజ్యం దశమమభ్యసేత్ | తస్మాన్మనో

విలీనం భవతి । యస్య మనసి విష్టనా మనసోఽన్తరాయం మనో న వేద యస్య
మనః శరీరం యో మనోన్తరో యమయతి ।

చక్రం సప్త త్రికూటం చ శ్రీహఠం గోహఠం తథా ।
ఘ్రూవోర్ధమా బ్రహ్మరస్థం సూతో యానం జలస్థరమ్ ॥ ౧॥

టాలీ లోలీ తథా ధోతీ లమ్పికాశోధనం క్రమాత్ ।
ఖేచరీ భూచరీ చైవ మహాకాష్ఠా తథైవ చ ॥ ౨॥

ఉద్ధానం లోపనం చైవ గాఠనం చావకాశకమ్ ।
ఇడాపిఙ్గలయోర్నామాన్యష్టావింశత్యనుక్రమాత్ ॥ ౩॥

ప్రణవం వ్యాహరన్ జాప్యం సోఽహం యామం మతాన్తరే ।
అస్య కర్తా భవేజ్జీవో దేహభాజనసమ్మతమ్ ।
సాధనేన భవేత్సిద్ధిరహం వృద్ధోఽభిజాయతే ॥ ౪॥

అణిమాది భవేత్తేషాం భూతం భవిష్యం వర్తమానమ్ ।
వాచాం సిద్ధిర్మృతం మోక్షం దేహసజ్జేన మానితా ॥ ౫॥

యథా ప్రేతే క్షమా లిఙ్గం తత్సకాశాచ్చ సౌఖ్యతా ।
తథా దేహసమీరేణ అహం మమేతి మానితా ॥ ౬॥

బ్రహ్మరస్థే గతే ప్రాణే హ్యహం మోక్షోఽపి జాయతే ।
యథా దధ్నుగృహస్వాపీ పలాయన్ సౌఖ్యమానితా ॥ ౭॥

పునరహఙ్కృతో వాసో వాసనా జన్మదాయినీ ।
తథా దేహగతో మోక్షో బుద్ధిరర్భకసంమతా ॥ ౮॥

తత్ర గీతా-

వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ
నవాని గృహ్లాతి నరో పరాణి ।
తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా-
న్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ ॥ ౯॥

ద్రష్టా దృశ్యం యదా వర్తే దేహే సజ్జేన మోక్షకః (?) ।
ఆత్మా దేహీ కథం కృత్వా సర్వవ్యాపివిలక్షణః ॥ ౧౦॥

తస్మాదున్మీలద్యోగీ చ వికలః కౌలశిక్షయా ।
సమాభ్యుత్థానమన్యాని దేహసజ్జేన వ్యర్థతా ॥ ౧౧॥

ఆత్మా ప్రజ్ఞానమానందనిత్యశుద్ధనిరామయః ।
 విచరేజ్ఞాప్తిమాత్రేణ దేహాతీతం చ సర్వదా ॥ ౧౨ ॥
 యావద్దేహాభిమానం చ యావత్సిద్ధిః ప్రవర్తతే ।
 తావజ్జన్యానదానం చ భవేత్కర్మానుసారతః ॥ ౧౩ ॥

తత్ర నిషేధార్థశ్రుతిః-
 న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన
 త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః ।
 పరేణ నాకం నిహితం గుహాయాం
 విభ్రాజతే యద్యతయో విశన్తి ॥

వేదాన్తవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థాః సంన్యాసయోగాద్యతయః శుద్ధసత్త్వాః ఇతి
 శ్రుతేః । ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాత్ ఇతి గీతాసు ।
 ఇష్టాదర్శనదృశ్యానాం విరామో యత్ర వా భవేత్ ।
 తస్మాద్విలక్షణం హ్యేత్యా హ్యపరోక్షే భవేత్స్వయమ్ ॥ ౧ ॥

యావన్న జ్ఞాయతే ఆత్మా కర్తృలాభలవం మునిః ।
 తావత్సర్వం భవేద్వ్యర్థం యథా వన్ధ్యా విభూషితా ॥ ౨ ॥
 ఇతి కర్మపరః । పరస్తు అనర్థకారీ దేహనాశకారీ । తస్మాజ్ఞానాయ సాధయేత్ ।
 తత్ర చక్రమ్ ఆధారం నామ దేహమ్ ॥ ౧ ॥ స్వాధిష్ఠానం సాత్త్వికమహాజ్ఞానః
 ॥ ౨ ॥ మణిపురం బుద్ధిః ॥ ౩ ॥

అనాహతం సదాచారః ॥ ౪ ॥ విశుద్ధం గుహాభక్తిః ॥ ౫ ॥ ఆజ్ఞాచక్రే జ్ఞానే
 సావధానతా ॥ ౬ ॥ సహస్రదలం తుర్యా ॥ ౭ ॥ త్రికూటం గుణరహితమ్ ॥ ౮ ॥
 శ్రీహారం మాయారహితమ్ ॥ ౯ ॥

గోహతమవిద్యాతిరస్కారః ॥ ౧౦ ॥ భ్రువోర్ధుమ్నా కామనాశున్యమ్ ॥ ౧౧
 ॥ బ్రహ్మారస్థం మనోలయః ॥ ౧౨ ॥ సూలబన్ధమిన్ద్రియనిగ్రహః ॥
 ౧౩ ॥ యానం విషయనిరాసః ॥ ౧౪ ॥ జాలన్ధరం స్వపరరహితమ్ ॥ ౧౫
 ॥ టాలీ పదార్థవారాశున్యమ్ ॥ ౧౬ ॥ లోలీ యుక్తాహారః ॥ ౧౭ ॥ ధోతీ
 సర్వజలీపైక్యమ్ ॥ ౧౮ ॥ లమ్బికా స్తుతినిన్దారహితమ్ ॥ ౧౯ ॥ ఖేచరీ
 అవకాశే దృష్టిః ॥ ౨౦ ॥ భూచరీ యుగ్మమాత్రమవలోకనమ్ ॥ ౨౧ ॥
 మహాకాష్ఠా సర్వం బ్రహ్మేతి నిశ్చయః ॥ ౨౨ ॥ ఉధానమనికేతమ్ ॥ ౨౩ ॥

లోపనం కార్యాతీతమ్ ॥ ౨౪ ॥ గాఠనం దేహదుఃఖసహనమ్ ॥ ౨౫ ॥ అవకాశమ
దేహతీతమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఇదాపిజలయోర్నామ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ప్రపంచబుద్ధిరహితమ్
॥

ఏవం సాధయేత్ప్రాజ్ఞో న తు దేహవిడమ్బనమ్ ।
దేహోద్విలక్షణం ఆత్మా వృథా భ్రమన్తి మానవాః ॥

ఇతి పాతంజలహఠయోగః ॥

అథ సాంఖ్యరాజయోగః ।

వినా సాంఖ్యేన ప్రత్యక్షం న భవేదాత్మయోగినామ్(?) ।
దేహాః కఙ్కుకవత్ప్రాజ్ఞః స్వస్వం ఖమివ రాజతే ॥ ౧ ॥

యం శైవాః సముపాసతే శివ ఇతి బ్రహ్మేతి వేదాన్తినో
బౌద్ధా బుద్ధ ఇతి ప్రమాణపటవః కర్తేతి నైయాయికాః ।
అర్హన్నిత్యథ జైనశాసనరతాః కర్మేతి మీమాంసకాః
సర్వే ఘోర్ణిపరాః ప్రపంచవికలాః సాంఖ్యాత్పరం నాన్యథా ॥ ౨ ॥

సాంఖ్యం యోగం సమభ్యస్యేత్ పురుషం పంచవింశతిః ।
ఇతి శ్రుతిర్వేదవాక్యం వేదాన్తైః సద్భిరుచ్యతే ॥ ౩ ॥

ఆకాశపూరకం సాంఖ్యం యోగః సమీరపూరకః ।
దేహోద్విలక్షణం ఆత్మా తస్మాత్సాంఖ్యం సమభ్యసేత్ ॥ ౪ ॥

ప్రలయః సర్వతద్వాచామాత్మనో వ్యతిరేకతా(?) ।
స సాంఖ్యయోగసంజ్ఞా చ ఇతరం బ్రామికం మతమ్ ॥ ౫ ॥

సర్వాద్విలక్షణో హ్యేత్యా ఏకమనేకరూపిణమ్ ।
ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ అలం తతః పరం భవేత్ (?) ॥ ౬ ॥

ఇతి సాంఖ్యయోగః ।

అథ దేహలక్షణమ్-

భోగరోగం తథా మలం నిధనం క్షేత్రగామితా ।
ప్రారబ్ధమనువర్తన్తే యథా తద్వై వినిశ్చితమ్ ॥ ౧ ॥

పంచతన్మాత్రభూతాని ప్రత్యక్షమఖిలం జగత్ ।
ప్రకృతిర్గుణకర్మాణి వర్తన్తే చిత్ప్రకాశతః ॥ ౨ ॥

మనోత్థాయ యదా దేహ తత్కర్మ జీవసంజ్ఞకమ్ ।

దేహేన మనముత్థాయ తత్కర్మ దేహసంజ్ఞతమ్(?) || 3 ||

భక్ష్యభక్షకభావం చ భూతం భూతేషు యుజ్యతే |
తదర్థం శృణు మే వత్స పంచభూతాన్యనుక్రమాత్ || ౪ ||

ఆపః పృథివీ భక్ష్యం చ వాయురగ్నిశ్చ భక్షకః |
తత్రాకాశమావపనం సత్తా చిన్మాత్రసంజ్ఞితా || ౫ ||

క్షుత్పిపాసావిసర్గం చ దేహే కర్మాణి కేవలమ్ |
అన్యత్కర్మాణి కర్మాణి వేదసంజ్ఞా విధీయతే || ౬ ||

ధైర్యం సమరసత్వైవ సర్వభక్షస్య నిస్పృహః |
అఖణ్డపంచభూతాని లక్షణైర్దేహ ఉచ్యతే || ౭ ||

తత్రాహమన్తఃకరణం భోక్తా భోక్తా నామ సాక్షిత్వమ్ ఇన్ద్రియాణాం భోగసాధనతా
నామ రసపరీక్షా పంచభూతానాం భోగ్యం నామ స్థూలకృశాదీద్రవ్యగుణాః |
యథా భవన్తి తథా | తత్ర ప్రమాణం శ్రుతిః- తాభ్యః పురుషమానయత్తా
అబ్రువన్పురుషం స్తుతేతి పురుషో వా వసు కృతం యథాయతనం ప్రవిశామి
క్షుత్పిపాసే భవతేతి శ్రుతేః మాతాబాలకన్యాయేన తత్ర గీతాసు
ఇదం శరీరం కౌన్తేయ క్షేత్రమిత్యభిధీయతే |
ఏతద్యో వేత్తి తమ ప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తద్విదః || ౮ ||

ఇతి సాంఖ్యపరిభాషా (౧) ||

(౧) సాంఖ్యపరిభాషాగ్రన్థస్య ఏకమేవాదర్శపుస్తకం ప్రాప్తమపి చ
గ్రన్థకృతా గ్రన్థప్రారంభే-
విభక్తిమత్ర యో పశ్యేత్తస్య జ్ఞానం చ దూరతః |
గురుయుక్త్యా ప్రసాదేన గ్రన్థగర్భావలోకనమ్ ||

ఇతి ప్రతిజ్ఞాతత్వాదస్య ముద్రణే కారితే బహుషు స్థలేషు అగత్యాఽశుద్ధిరస్తి
కిన్తు గ్రన్థార్థరక్షార్థం న తన్నిరాసేఽస్మాభిర్దృష్టిపాతః కృతః |
గ్రన్థోఽపి ఖణ్డిత ఇవాభాతి |

Encoded and proofread by Dhaval Patel drdhaval2785 at gmail.com

pdf was typeset on March 24, 2024

——
Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

